

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2013 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2013

2

Vilnius 2014

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2013

2

Vilnius 2014

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

Iš Trečiojo Lietuvos istorikų suvažiavimo aruodo

ROBERT F R O S T

LENKIJOS–LIETUVOS UNIJOS TAPSMAS, 1385–1569 M.¹

Ankstų 1603 m. kovo 24 d. rytą Ričmondo rūmuose ant Temzės kranto mirė Anglijos karalienė Elžbieta I. Jai buvo 69 metai. Netekėjusi „nekaltoji karalienė“ neturėjo vaikų, todėl su ja baigėsi Tiudorų dinastija, valdžiusi Angliją nuo 1485 m. Vos po aštuonių valandų Vaithole ir prie Londono miesto vartų Anglijos ir Airijos karaliumi buvo paskelbtas Jokūbas VI (1566–1625 m.), Škotijos karalius nuo 1567 m., kai sosto atsisakė jo motina škotų karalienė Marija. Viskam buvo rūpestingai pasiruošta. Jokūbas įžengė į Anglijos sostą pagal angliškąją paveldėjimo teisę, nes Henriko VIII vyresniosios sesers Margaretės Tiudor, kuri ištekėjo už Škotijos karaliaus Jokūbo IV 1503 m., provaikaitis prieš dešimt metų buvo nužudytas Flodeno mūšyje, kai vadovavo įsiveržimui į Angliją.

Jokūbo įžengimas į sostą sulaužė parlamento aktus, priimtus valdant Henrikui VIII, kuriais Margaretės Tiudor palikuonys buvo atskirti nuo sosto. Šiais aktais buvo nustatyta, kad Henriką turėjo pakeisti jo sūnus Edvardas, o jeigu Edvardas numirtų be įpėdinių – Henriko jaunesniosios sesers Marijos, Prancūzijos karaliaus Liudviko XII našlės ir Sufolko kunigaikščio Karolio Brandono žmonos, palikuonys. Tačiau šie aktai nedraudė įžengti į sostą nei Marijai Tiudor, Kotrynos Aragonietės dukteriai, nei Elžbietai, Onos Bolein dukteriai, kurios taip pat buvo sumaniai pašalintos iš paveldėjimo linijos. Tai, ko Henrikas negalėjo pasiekti parlamento aktu, buvo pasiekta likusiųjų Tiudorų reprodukcine nesėkme. Seniai buvo aišku, kad Elžbietos atsisakymas tekėti reiškę, jog dinastija

¹ Šiame straipsnyje keliami klausimai išsamiai nagrinėjami Roberto I. Frosto knygoje „The Making of the Polish–Lithuanian Union, 1385–1569“, kurią 2015 m. pradžioje išleis *Oxford University Press*.

gali išmirti; taip pat buvo aišku, kad Jokūbo pretenzijos labiausiai pagrįstos pagal paveldėjimo taisykles, nustatytas ne statutu, bet papročiu, amžiuje, kai anglų teisėjai metė iššūkį idėjai, kad statutas galėtų panaikinti Bendrosios teisės taisykles, kuriose teisinis precedentas buvo pripažįstamas – bent jau teisėjų – kaip viršesnis už parlamento išleistą įstatymą. Iš tikrųjų Jokūbo kandidatūra buvo puiki. Henrikas VII, Henriko VIII tėvas ir dinastijos pradininkas, buvo Jokūbo proprosenelis ne vien moteriškąja linija, bet ir vyriškąja per Jokūbo tėvą, Henriką Stiuartą, Darnlio lordą, Margaretės Tiudor vaikaitį iš jos antros santuokos su škotų peru Arčibaldu Duglasu, šeštuoju Anguso erlu.

Robertas Cecilis, galingasis Elžbietos valstybės sekretorius, seniai suprato, kad Jokūbas ne tik geriausias, bet ir tinkamiausias kandidatas į sostą. Jis palaikė ryšį su Jokūbu nuo 1601 m., ir jo įžengimo į sostą paskelbimo metmenis nusiuntė jam kovo pradžioje, kai pašlijo Elžbietos sveikata. Kai tik karalienė išleido paskutinį atodūšį, Cecilio globotinis seras Robertas Karėjus, vėliau tapęs pirmuoju Monmauto erlu, trokšdamas pirmas atnešti naujienas, iškeliavo raitas į Edinburgą; jodamas iš visų jėgų, po trijų dienų jis pasiekė Škotijos sostinę. Karėjus pasirodė per anksti ir buvo Slaptosios tarybos pasmerktas už savo įžūlumą, bet gavo atlygį iš dėkingo Jokūbo, kuris jį padarė kambariniu. Jokios skriaudos nebuvo padaryta. Balandžio 5 d. Jokūbas, paskubomis sutvarkęs savo reikalus, išvyko iš Edinburgo. Vos peržengęs Anglijos sieną, jis buvo džiugiai priimtas savo naujų pavaldinių. Minios plūdo žvilgtelėti į pirmą per pusę amžiaus Anglijos monarchą vyrą ir pasveikinti jį kelyje į pietus. Nuo Berviko iki Londono, kaip jis pats rašė, „visi keliai buvo grįsti žmonėmis“².

Džiaugsmas buvo beveik visuotinis, ir vadinamoji Karūnų unija tarp Škotijos ir Anglijos buvo sudaryta sklandžiai. Tačiau šis terminas vartojamas neteisingai. Tai nebuvo karūnų unija griežta teisine prasme, nes, nepaisant visų Jokūbo pastangų pirmaisiais valdymo metais, „Tobula unija“ (Jokūbas ją pavadino tokiu terminu, reiškusiu tikrą inkorporuojančią uniją, kurią valdovas entuziastingai rėmė) neįvyko. Valdovas atkakliai stengėsi. Ilgoje kalboje Anglijos parlamentui 1607 m. jis aistringai gynė visišką abiejų savo karalysčių integraciją į vieną, teigdamas, kad vienam karaliui neįmanoma valdyti dviejų besiribojančių šalių, kaip vienai galvai – valdyti du kūnus arba vienam žmogui – būti dviejų žmonių vyru, apie ką pats Kristus pasakė *ab initio non fuit*³. Nors kai kurie škotų rašytojai ir politikai, įskaitant Deividą Hiumą iš Godskrofto ir serą Tomą Kreigą, palaikė Tobulą uniją, Anglijos parlamentas atmetė visus Jokūbo pasiūlymus dėl jos įteisinimo. Vienintelis žingsnis, žengtas artimesnės unijos link, buvo škotų, gimusių po Jokūbo įžengimo į Anglijos sostą, natūralizacija Anglijoje – vadinamasis *post nati* – 1608 m. Tai buvo

² Cituota: P. C r o f t, *King James*, Basingstoke, 2003, p. 50.

³ James I, A speech to both the Houses of Parliament, delivered in the Great Chamber at White-Hall, the last day of March 1607, *The Political Works of James I*, ed. Ch. H. McLwain, Cambridge, Mass., 1918, p. 292.

pasiekta prieš parlamento valią teismo nuosprendžiu škoto Kalvino, paveldėjusio dvarą Anglijoje, byloje; tai kitoks Bendrosios teisės, viršesnės už statutą, pavyzdys.

Jokūbas pasiskelbė Didžiosios Britanijos karaliumi naudodamasis savo karališkąja prerogatyva, ir titulas išliko. Jis taip pat užsakė naują emblemų ir vėliavų rinkinį, kad įkūnytų savo Jungtinės Karalystės sampratą. Vis dėlto, nors Unijos vėliava (be šv. Patriko kryžiaus, kuris atsirado po Airijos unijos 1808 m.) buvo naudojama nuo 1606 m., iš pradžių ji nebuvo ypač populiarė, ir Oliveris Kromvelis jos atsisakė; jos naudojimas išplito tik po 1660 m. Restauracijos. Taigi Anglijos–Škotijos unija – išskyrus trumpą 1654–1660 m. laikotarpį, kai Kromvelis vertė škotus jungtis į tikrą uniją – išliko tik personalinė, kol 1707 m. parlamentinė unija įtraukė ir Škotiją, ir Angliją į naują Britų valstybę, taip įgyvendindama Jokūbo svajonę. Nors tik nedaugelis pačių entuziastingiausių jos gynėjų būtų pavadinę 1707 m. sutartį „Tobula unija“⁴. Tačiau iki 1707 m. Jokūbas ir jo įpėdiniai valdė ne unitarinę, bet tam tikrą sudėtinę valstybę, C. Russello pavadintą daugialype monarchija⁵.

Daugumos istorikų nuomone, Lenkijos–Lietuvos unija vystėsi panašia trajektorija kaip ir Anglijos–Škotijos unija, kai personalinė unija 1569 m. buvo pakeista tikrąja, arba parlamentine. Iš tikrųjų Didžioji Britanija ir Lenkija–Lietuva buvo vienintelės valstybės, pasukusios tokia kryptimi vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais. Taigi Lenkijoje–Lietuvoje prieš parlamentinę arba tikrąją uniją Liubline 1569 m. buvo – kaip visuotinai tvirtinama – personalinė unija: valdant Jogailai 1386–1392 ar 1401 m. – priklausomai nuo Astravo susitarimo (palyginti su Vilniaus–Radomo sutartimi) reikšmės individualių interpretacijų; valdant Kazimierui Jogailaičiui 1447–1492 m.; valdant Aleksandrui 1501–1506 m.; valdant Žygimantui Senajam 1506–1548 m.; valdant Žygimantui Augustui 1548–1569 m. Kitaip sakant, tvirtinama, kad Vytauto atskiro didžiojo kunigaikščio pareigų įsteigimas reiškė, kad Lenkijos ir Lietuvos santykiai gali būti pavadinti palaida dinastine unija laikotarpiais tarp 1392/1401 ir 1440 m. (kai ji buvo nutraukta Kazimierą išrinkus didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu) ir 1492–1501 m.

⁴ Nesutarimas dėl 1707 m. unijos nerodo silpnėjimo ženklų. Skirtingų požiūrių žr.: Ch. W h a t l e y, *The Scots and the Union. Then and Now*, 2 ed., Edinburgh, 2014; A. M a c i n n e s, *Union and Empire: The Making of the United Kingdom in 1707*, Cambridge, 2007; M. F r y, *The Union: England, Scotland and the Treaty of 1707*, Edinburgh, 2006 ir C. K i d d, *Union and Unionisms: Political Thought in Scotland, 1500–2000*, Cambridge, 2008.

⁵ *The British Union. A Critical Edition and Translation of David Hume of Godscroft's "De Unione Insulae Britannicae"*, ed. and transl. by P. J. McGinnis and A. H. Williamson, Aldershot, 2002; Sir Th. C r a i g, *De Unione Regnorum Britanniae Tractatus*, ed. and trans. by C. S. Terry, Edinburgh, 1909; B. L e v a c k, *The Formation of the British Union. England, Scotland and the Union 1603–1707*, Oxford, 1987, p. 1–3; B. G a l l o w a y, *The Union of England and Scotland 1608–1608*, Edinburgh, 1986, p. 106–119, 148–157; C. R u s s e l l, Composite monarchies in early modern Europe. The British and Irish example, *Uniting the Kingdom: The Making of British History*, ed. K. Stringer, A. Grant, London, 1995, p. 133.

Vis dėlto sklandus Jokūbo I įžengimas į Anglijos sostą 1603 m. rodo, kad Anglijos ir Škotijos personalinė unija iki 1707 m. labai skyrėsi nuo Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės unijos 1386–1569 m. laikotarpiu. Ji nebuvo pagrįsta steigiamąja sutartimi, panašia į Krėvos ar bet kurią kitą iš penkių sutarčių nuo Astravos iki Melniko, kuriomis reguliuota ar siekta reguliuoti bei apibrėžti santykį tarp Lenkijos ir Lietuvos. Ir Anglija, ir Škotija buvo paveldimos monarchijos, ir ryšys tarp jų dėl to buvo trapus – ką atskleidė 1649 m. Karolio I nukirsdinimas, nutraukęs uniją. Kadangi paveldimoji įpėdinystė iš viso ne visada buvo sklandi ar neginčytina, sudėtinės valstybės ir unijos, sudarytos dėl paveldimos įpėdinystės užgaidų, dažnai būdavo trumpalaikės, o renkamosiose monarchijose, tokiose kaip Lenkijos ir Lietuvos (ar Skandinavijos Kalmaro unija, sudaryta 1397 m.) sudėtinės valstybės, sudedamųjų dalių santykiai su unija buvo labai skirtingi. Ar gali platus ir neaiškus terminas „personalinė unija“ iš tiesų apimti abi politinės unijos rūšis?

Istorikai tokiems klausimams skyrė stulbinančiai mažai dėmesio. Nors daug mokslo darbų skirta politinėms unijoms, mokslininkai daugiausia nagrinėjo jas tautinių istorijų kontekste ir retai lygino vieną su kita. Atskirų tautinių valstybių istorikai paprastai žvelgė į unijas nepakankamai entuziastingai, vertindami jas kaip kliūtis plėtotis tautai ir tautinei valstybei, į kurią dažnai žiūrėta teleologiškai – kaip į būtiną politinio vystymosi baigiamąjį etapą. Istorikai ir politikos mokslininkai, pamėginę palyginti unijas, daugiausia dėmesio skyrė toms, kurios laikytos federalios ar profederalios prigimties, ir dėl to turėjo būti įtrauktos į nusistovėjusį modernios politinės istorijos centrinį pasakojimą: plėtra modernios unitarinės valstybės, kurioje federacijos priimamos kaip variantai. Taigi politinės unijos istorikai, žvelgdami į ikišiuolaikinį laikotarpį, daugiausiai dėmesio skyrė Olandų Respublikai, Šveicarijos konfederacijai ir, žinoma, Jungtinių Amerikos Valstijų kūrimuisi 1776–1789 m. laikotarpiu⁶.

Vis dėlto, kaip Georgas Jellinekas pabrėžė jau 1882 m., iki XIX a. pabaigos unitarinė valstybė buvo ne norma, o išimtis. Šį požiūrį šimtmečiu vėliau (1975 m.) pabrėžė Helmutas Koenigsbergeris, pastebėjęs, kad „dauguma valstybių ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo sudėtinės valstybės, apimančios daugiau negu vieną šalį, valdomą vieno suverenaus valdovo“⁷. Sudėtinės valstybės ir daugialypės monarchijos buvo labai normalu Europoje prieš Prancūzų Revoliuciją. Jos gerokai skyrėsi viena nuo kitos, vis dėlto, nepaisant fakto, kad dauguma iš pradžių buvo sukurtos personalinių ir dinastinių unijų

⁶ P vz., žr.: M. F o r s y t h, *Unions of States. The Theory and Practice of Confederation*, New York, 1981, p. ix; jis teigia, kad domisi tik „procesu, kuriuo valstybės įsitraukia į federalines unijas ar konfederacijas“, ir skelbia, kad jo nedomina unijos, neatitinkančios minėtojo apibrėžimo, kaip antai Britų unija.

⁷ H. G. K o e n i g s b e r g e r, *Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale. Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe, Politicians and Virtuosi. Essays in Early Modern History*, London, 1986, p. 1–25.

pagrindu, kaip pabrėžia Haincas Duchhartas, mažai istorikų rūpinosi sudaryti personalinių unijų tipologiją⁸. G. Jellinekas buvo turbūt paskutinis mokslininkas, kuris rimtai nagrinėjo šį klausimą savo plačioje studijoje apie politinių unijų formas. Jis tvirtino, kad „tik keliose viešosios teisės srityse taip stokojama aiškumo kaip tiriant valstybines unijas. Valstybių lygų ir valstybių unijų esmė, tikrųjų unijų prigimtis, protektoratų ir suverenių valstybių juridinis pobūdis bei kita yra taip toli nuo mokslinio aiškumo, kad kai kurių šių idėjų atžvilgiu dažnai nebuvo sukurta jokios vyraujančios interpretacijos, o visos srities mokslinis patikimumas gali būti su klaustuku.“⁹

G. Jellinekas savo unijos kategorijas išdėstė su teismo tyrėjo tikslumu. Jis atskyrė juridines unijas, kurios rėmėsi reikiamu teisiniu pagrindu – sutartimis tarp šalių, nuo politinių-istorinių unijų, kurios įvairiais būdais buvo sudarytos be tokių sutarčių. G. Jellinekas išskyrė tris kategorijas: unijos tarp imperinės valdžios ir nuo jos priklausomų teritorijų ir kolonijų; unijos užkariavimo, aneksijos ar susiliejimo būdu; personalinės unijos¹⁰. Pastarąsias jis laikė istorijos atsitiktinumais, suformuotais kaprizingų ir atsitiktinių valdančiųjų dinastijų likimų, ir vadino „istoriniais-politiniais santykiais“, išryškindamas jas suformavusį istorinį įvykį. Vis dėlto jis rimtai žiūrėjo į personalines unijas, išdėstydamas daugelį jas apibrėžiančių savybių. Tokios unijos, pasak G. Jellineko, buvo išimtinai asmeniškos. Kiekviena karalystė liko atskira, o vienintelį ryšį tarp jų sudarė bendro monarcho prigimtinis kūnas.

Būtent dėl šios priežasties kiti istorikai mažai analitiškai domėjosi personalinėmis unijomis, nes į jas paprastai žiūrima kaip į trumpalaikius nenatūralius darinius, kurie atsitiktinai susiformavo ir iširo taip pat atsitiktinai: 1603 m. Anglijos–Škotijos unija įvyko susiklosčius tam tikroms aplinkybėms. Anglijos karalius Edvardas VI mirė jaunas ir nevedęs; Škotijos karalienė Marija buvo priversta atsakyti sosto; Jokūbas VI buvo išauklėtas protestantiškai; Elžbieta I atsisakė tekėti; ledi Džeinės Grei, Marijos Tiudor anūkės, egzekucija 1554 m. ir jos sesers ledi Kotrynos Grei dviejų sūnų paskelbimas pavainikiškai veiksmingai panaikino išlikusių Marijos Tiudor palikuonių pretenzijų grėsmę. Atsitiktinumas taip pat galėdavo nutraukti unijas: Britanijos unija su Hanoveriu, prasiėjęs 1715 m., baigėsi 1837 m., kai Viktorija paveldėjo Britanijos sostą, nes ji negalėjo tapti Salijų teisyne saistomo Hanoverio (kitaip, nei Jungtinė Karalystė) karaliene. Tokių unijų vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo daug, ir daugelis jų iš tikrųjų buvo trumpalaikės. Vis dėlto, kaip pripažino G. Jellinekas, klausimas nebuvo toks paprastas. Monarchai ne visada į savo karalystes žiūrėjo kaip į atskirus vienetus, ir

⁸ G. Jellinek, *Die Lehre von den Staatsverbindung*, Berlin, 1882, S. 5–6; H. Duchhardt, *Vorwort, Der Herrscher in der Doppelpflicht. Europäische Fürsten und ihre beiden Throne*, ed. G. Jellinek, Mainz, 1997, S. 3.

⁹ G. Jellinek, min. veik., p. 3.

¹⁰ Ten pat, p. 42–43, 63–68.

kai kurios personalinės unijos – kaip buvo Anglijos–Škotijos unijos ir Kastilijos unijos su Aragonu atvejais – tapo juridinėmis (arba tikromis) unijomis formaliai suderinus sutartį ar susiliejus institucijoms¹¹.

Kad ir kokia ji buvo, Lenkijos–Lietuvos unija nebuvo nei efemeriška, nei trumpalaikė. Iš tikrųjų tai buvo viena ilgiausių nenutrūkstamų politinių unijų Europos istorijoje, gyvavusi 409 metus nuo Jogailos vainikavimo Lenkijos karaliumi Krokuvoje 1386 m. iki Lenkijos–Lietuvos valstybės sugriovimo trečiuoju padalijimu 1795 m. Tik 2013 m. Anglijos–Škotijos unija sulaukė savo 410 metų (rašant šį tekstą dar neaišku, ar po 2014 m. rugsėjo 18 d. referendumo ji tęsis). Vis dėlto, jeigu Anglijos–Škotijos unija pasibaigs 2014 m., tai bus daugumos sprendimo demokratiame referendume rezultatas. Lenkijos–Lietuvos unija baigėsi be jos piliečių sutikimo – iš visų unijos dalių – ir prieš jų valią.

Ilgą Lenkijos–Lietuvos unijos trukmę ir stiprų ryšį, ilgai išlikusį tarp jos piliečių ir jų įpėdinių senosios valstybės žemėse po jos baigties, galima paaiškinti atsisakius minties, kad iki 1569 m. ji buvo tik istoriniai-politiniai santykiai labai palaidos ar dinastinės unijos pavidalu, kurią Lietuvos elita stengėsi nutraukti pusantro šimtmečio. Tai buvo, G. Jellineko terminais, ne personalinė unija ar „istoriniai-politiniai“ santykiai, laipsniškai išsiplėtoję į artimesnę, juridinę uniją, bet juridiniai santykiai, iš pat pradžių pagrįsti daug daugiau nei valdovo asmeniu. Gana aišku, kad nuo 1385 m. Jogailos ir Lenkijos *communitas regni* atstovų, kurie derėjosi dėl Krėvos akto 1385 m. rugpjūtį, intencija buvo sukurti ryšį tarp Jogailos lietuviškų ir rusėniškų žemių, kurios priklausė ne tik nuo valdovo asmens, kaip rodo žymusis terminas *applicare* (kad ir ką jie būtų ketinę juo pasakyti), ir Horodlės sutarties pirmojoje klauzulėje apie inkorporaciją išvardyti sinonimai, kuriais ketinta paaiškinti jo reikšmę. Tuo tarpu 1603 m. nebuvo formalios sutarties, jungiančios Škotiją ir Angliją. Kai Jokūbas susiruošė į Angliją, jis parengė kelis dokumentus, išdėstydamas, kaip Škotija turi būti valdoma jam nesant. Tokie dokumentai buvo visiškai įprasti personalinėse unijose, kuriose karalystės ketinta išlaikyti atskiras: kaip pabrėžia Henrykas Paszkiewiczzius, Krėvos aktas buvo gerokai trumpesnis nei įsipareigojimų rinkinys, su kuriuo sutiko Liudvikas Anžujietis 1370 m. paveldėdamas Lenkijos sostą¹². Tačiau šis dokumentas, kaip ir daugelis tokių susitarimų, buvo ne unijos sutartis, bet santykių reguliavimas tarp monarcho ir jo naujos karalystės. Nei 1370 m., nei po to Liudvikas neturėjo jokios intencijos sudaryti ką nors daugiau nei personalinę uniją tarp Lenkijos ir Vengrijos. Iš tikrųjų jo derybos dėl paveldėjimo rodė, kad po savo mirties jis norėjo šias dvi karalystes išskirti, perleidžiant jų sostus savo dukterims.

¹¹ G. J e l l i n e k, min. veik., p. 42–3, 63–8, 82–8: Die Personalunion ist daher keine juristische, sondern eine historisch-politische Staatenverbindung. Sie ist *rechtlich zufällige Gemeinschaft mehrerer Staaten durch die Person des Herrschers*, welcher juristisch so viele Persönlichkeiten enthält, als er Staaten regiert.

¹² H. P a s z k i e w i c z, *O genezie i wartości Krewa*, Warszawa, 1938, s. 226–227.

Panašiai priešvedybinis Izabelės Kastilietės ir Ferdinando Aragoniečio susitarimas, sudarytas Cerveroje 1469 m., tik reguliavo praktinius pasirengimus, jeigu Izabelė taptų Kastilijos karaliene ir Ferdinandas pavaldėtų Aragono sostą. Kaip pabrėžia Johnas Elliotas, sutartis buvo žeminanti Ferdinandui, nes ja nustatyta, kad šis privalo gyventi Kastilijoje, kur paklustų Izabelei ir jos vyriausybei. 1475 m. Sevilijos susitarimas, pasirašytas po to, kai Izabelė pavaldėjo Sicilijos sostą, ir ketveri metai iki Ferdinandui tampant Aragono karaliumi, buvo švelnesnis, leidęs Ferdinandui naudoti „Kastilijos karaliaus“ titulą ir netgi garantavęs jam pirmumą dokumentuose, parengtuose abiejų monarchų vardu. Bet aukščiausia valdžia (*imperium*) liko Izabelės rankose, ji buvo paskelbta valdančiąja karaliene. Ir nors Ferdinandui buvo suteiktas karaliaus titulas, jis realiai tebuvo karalienės vyras. Ferdinandui buvo aiškiai uždrausta pavaldėti Kastilijos sostą Izabelei mirus. Taip ir nutiko: kai Izabelė mirė 1504 m. lapkritį, pagal jos testamentą iš Ferdinando buvo atimtas Kastilijos karaliaus garbės titulas. Nors jis ir toliau vadovavo vyriausybei, dėl sosto pavaldėtojos jų dukters Joanos psichinės ligos jam buvo suteiktas tik valdytojo titulas¹³.

Ferdinando istorija visiškai skyrėsi nuo to, kas atsitiko Lenkijoje–Lietuvoje po Jadvygos mirties 1399 m., nepaisant Jogailos pasitraukimo į Raudonąją Rusiją, kai jis davė ženklą, kad grįžta į Lietuvą. Tai buvo paprastas politinis manevras, kuriuo Jogaila siekė užsitikrinti savo kaip Lenkijos karaliaus statusą ir visų savo būsimų vaikų prigimtinių teisių į Lenkijos sostą pripažinimą. Nuo 1386 m. jis neabejotinai buvo Lenkijos karalius, o ne tik karalienės Jadvygos vyras. Po išrinkimo, gavęs būtinus patikėjimus iš lenkų, Jogaila tuoj pat grįžo į Krokuvą. Tačiau jis negavo siektų patikėjimų dėl pavaldėjimo. Kadangi jo ir Jadvygos duktė mirė vos gimusi, jis neturėjo įpėdinio, o lenkai nenorėjo atsakyti pavaldėjimo kontrolės, išsiderėtos iš Liudviko Anžujiečio ir vykdytos 1382 ir 1385–1386 m. Jie neketino pripažinti, kad Jogaila turi kokių nors prigimtinių teisių į Lenkijos sostą, nes tai galėjo atverti kelią vienam iš jo brolių pretenduoti į Lenkijos sostą Jogailai mirus. Todėl Jogaila buvo priverstas greitai sudaryti santuoką su Ona Ciliete, turėjusia Piastų kraujo (jis šios santuokos nenorėjo). Kova dėl Jogailos įpėdinių prigimtinių teisių atsinaujino po Onos mirties ir pasiekė apogėjų ketvirtajai jo žmonai Sofijai pagimdžius Vladislovą ir Kazimierą: Lenkijos piliečiai, priimdami pastarųjų prigimtines teises, pasiekė, kad po Jogailos mirties galėtų karaliaus renkamumo principas.

Pavaldėjimo klausimas buvo pagrindinis visame unijos tarp Lenkijos ir Lietuvos procese nuo 1386 iki 1569 m. Jo kryptį labai nulėmė Jogailos ir Vytauto santykiai po 1392 m. rūpestingai pusbrolių parengtoje Horodlės sutartyje pavaldėjimui skirtas pagrindinis dėmesys. Jogaila dar neturėjo sūnaus, bet jo ir Onos Cilietės dukters Jadvygos prigimtinių teisių į Lenkijos sostą buvo pripažintos 1413 m. Tačiau Lietuvos teisė

¹³ J. E l l i o t t, *Imperial Spain*, London, 1963, p. 9–10, 127; J. E d w a r d s, *The Spain of the Catholic Monarchs 1474–1520*, Oxford, 2000, p. 11, 13, 21–22, 82–88.

nepripažino moterų paveldėjimo. Jogaila jau nebuvo jaunas, todėl jam buvo ir svarbu, ir būtina – kaip ir Vytautui – apdrausti uniją ir Gediminaičių dinastijos interesus, apibrėžiant ir apribojant rinkimų į sostą principo apimtį iš dalies dėl to, kad Jogailos mirties atveju jaunesnis Vytautas turėtų puikią perspektyvą būti išrinktas Lenkijos karaliumi, jeigu lietuviai atsakytų priimti moterį valdovę, o lenkai norėtų tęsti uniją¹⁴. Taigi, kartu su sąlyga dėl Vytauto įpėdinio galimo išrinkimo didžiuoju kunigaikščiu Horodlės sutartis teigė, kad Jogailai mirus ir nepalikus teisėto įpėdinio „Lenkijos karalystės prelatai, ponai ir bajorija nerinktų naujo karaliaus ir viešpaties be Vytauto bei Lietuvos žemių ponų ir bajorijos žinios ir sutikimo“¹⁵. Visiškai neaišku, kokia vieta šioje sutartyje buvo numatyta Jadvygai. Bet tai reiškia, kad lenkai, nors ir pripažindami jos prigimtines teises, nelaikė jos vienintele galima Jogailos įpėdine arba ketino – kaip ir 1385 m. – rasti jai vyrą, kurį išrinktų savo karaliumi.

Tokių sąlygų neaptinkama paveldimųjų monarchijų personalinėse unijose. Anglijos–Škotijos unijoje Karolio I egzekucija ir pilietinio karo patirtis, tarpvaldystė ir prievartinė Kromvelio unija sustiprino paveldimosios monarchijos patrauklumą Restauracijos laikotarpiu. Anglijos parlamentas 1688 m. labai nenoriai nuvertė nuo sosto kataliką Jokūbą II. Tai padarė pirmiausia dėl garantijos, jog Anglijos parlamento nutrauktos protestantų įpėdinystės neatmes Škotijos parlamentas, kurį karalienės Onos, Jokūbo II protestantės dukters, vyriausybė apėjo per uniją su Škotija. Kol naujasis Britanijos parlamentas įrodinėjo savo teisę po 1707 m. pašalinti katalikus Stiuartus nuo įpėdinystės dėl šeimos protestantiškos atšakos (Jurgio I, Hanoverio elektoriaus, paskutinės iš Jokūbo I anūkių Sofijos sūnaus), daugelis Hanoverio įpėdinystę priėmė labai nenoromis ar atsakė prisiekti ištikimybę naujai dinastijai. Daugiau nei pusę šimtmečio jakobitai kovojo už paveldimąją monarchiją ir prieš parlamento teisę reguliuoti paveldėjimą.

Lenkijoje–Lietuvoje situacija buvo visiškai kitokia. XV a. trečiajame dešimtmetyje Zbignievas Olesnickis Lenkijoje vadovavo ginant renkamąsios monarchijos principą, kuris buvo užtikrintas Jogailos mirties metu 1434 m. Lietuvoje Horodlės sutarties klauzulė, nustatanti didžiojo kunigaikščio pareigų renkamąjį pobūdį, buvo labai svarbus posūkis įsteigiant Lietuvos karalystės bendruomenę, kurios vystymąsi apgalvotai skatino Vytautas. Nors realiai Lietuvos karalystės bendruomenėje vyravo maža didikų giminių grupė, ji atliko vis svarbesnį vaidmenį unijoje, ypač artimai įsitraukdama į paveldėjimo politiką. Tradiciškai tvirtinama, kad Lietuvoje Jogailaičiai naudojami paveldimomis teisėmis į sos-

¹⁴ Manęs neįtikina Tadeuszo Wasilewskio iššūkis tradiciniam Algirdo sūnų eilės aiškinimui ir jo siūlymas, kad Jogaila buvo kur kas jaunesnis, nei anksčiau manyta. Jo argumentai buvo svarbūs, bet grindžiami įrodytais iš dažnai nepatikimų rusėniškų kronikų, ignoruojant kitus šaltinius, tokius kaip J. Długošas, kuris Jogailą pažinojo asmeniškai. Žr.: T. Wasilewski, *Daty urodzin Jagiełły i Witolda. Przyczynek do genealogii Giedyminowiczów, Przegląd Wschodni*, 1 (1991), s. 15–34.

¹⁵ *Akty Unji Polski z Litwą 1385–1791*, red. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Cracow, 1932, nr 51, s. 67–68.

tą. Dinastija tikrai stipriai gynė savo pretenzijas, kol 1563 m. Žygimantas Augustas, vis blogėjęnt sveikatai, be įpėdinio ar jokios perspektyvos jo susilaukti esant gyvai jo atstumtajai žmonai, besirūpindamas unijos ateitimi jam mirus, perleido savo paveldėjimo teises Lenkijos *Corona Regni*. Vis dėlto, turint omenyje lygiagretaus, giminingo paveldėjimo tradiciją, kuria Lietuva dalijosi su rusėniškąja kultūra, kur vyro pirmagimystė nebuvo įprastinė, o didžiojo kunigaikščio praktika skirti paveldėtoją jau buvo suabejota prieš Jogailos išrinkimą į Lenkijos sostą, padėtis jokių būdu nebuvo tokia aiški, kaip paprastai manoma. Ir Horodlės sutarties sąlygos dėl Vytauto įpėdinio rinkimo gerokai sudrumstė vandenį.

Nors lietuviai niekada atvirai neginčijo vyresniojo dinastijos nario teisės vartoti „vyriausiojo kunigaikščio“ terminą, po 1413 m. valdovo rinkimo idėja staiga tapo patraukli – tą parodė Švitrigailos išrinkimas 1430 m. ir Kazimiero Jogailaičio 1440 m. Jogaila 1430 m. nenorėjo įgyvendinti Horodlės klauzulės apie didžiojo kunigaikščio rinkimą, nes jis – labai pagrįstai ir nepaisant klaidinančio J. Dluogošo įvykių pasakojimo – nepasitikėjo įnoringu Švitrigaila ir iš pradžių neketino leisti jam būti Vytauto, kuriam nebuvo akivaizdaus pakaito, įpėdiniu. Aptaręs šį reikalą su mirties patale gulinciu pusbroliu Vytautu, Jogaila aiškiai ketino valdyti Lietuvą pats ir pasinaudoti tuo, kad Horodlės sutartis tik leido, o ne reikalavo didžiojo kunigaikščio, Vytauto įpėdinio, rinkimų. Jis tik nenoromis parėmė savo jaunesnįjį brolių, kai Švitrigaila perėmė iniciatyvą ir pasiekė, kad jį išrinktų lietuvių bei rusėnų ponai. Vėlesnis Švitrigailos elgesys tik patvirtino, kad abejodamas Jogaila buvo teisus.

1440 m. rinkimai buvo ypač svarbūs. Nepaisant plačiai tarp istorikų paplitusios nuomonės, kad Kazimiero išrinkimas nutraukė uniją, kuri esą atsinaujinusi tik jį išrinkus Lenkijos karaliumi 1447 m. Kaip pastebėjo O. Haleckis, „buvo nutraukta ne unija, bet visi jos ankstesni aktai“¹⁶. Tačiau kas sulaužė šiuos susitarimus? Vladislovas, paskirdamas savo jaunesnįjį brolių valdytoju, nepaisė klauzulės dėl didžiojo kunigaikščio rinkimų ir, be to, padarė tai nesitaręs su lietuviais, nors to reikalavo Horodlės sutartis. Šį susitarimą ignoravo ir Jogaila 1430 m. Lietuviai taip pat turėjo priežastį skųstis dėl Zbignievo Olesnickio organizuotų Vladislovo rinkimų į Lenkijos sostą 1434 m. nepasitarus su jais – vėl sulaužant Horodlės sutartį. 1440 m. lietuviai prašė lenkų, lydėjusių Kazimierą, leisti jiems išsirinkti jį didžiuoju kunigaikščiu. Tik lenkams šiurkščiai atmetus tokią idėją lietuviai buvo išprovokuoti eiti pirmyn be lenkų sutikimo. Lietuviai bent jau pasitarė su jais¹⁷. Kazimiero išrinkimas didžiuoju kunigaikščiu, kaip ir Švitrigailos išrinkimas, rodė tiesioginį iššūkį vyriausiojo kunigaikščio išreikštiems dinastijos troškimams. Teisė rinkti didįjį kunigaikštį kilo tik iš unijos ir teisių, kurios buvo pažadėtos tą uniją sukuriančia Horodlės sutartimi. Naujoji Lietuvos *communitas regni* greitai išmoko jos pamoką.

¹⁶ O. H a l e c k i, *Dzieje unii jagiellońskiej*, Kraków, 1919, s. 331.

¹⁷ J. D ł u g o s z, *Annales*, p. xi/xii, 253–254.

Lietuvos ponų tarybos nuomone, būtent unijos susitarimai suteikė teisinį pagrindą jų politinėms teisėms ir laisvėms, o didžiojo kunigaikščio rinkimų teisė, kurią jie įgyvendino, buvo veiksmingiausia apsauga nuo savavališkų sprendimų iš dinastijos pusės. Vytautas paskatino šią raidą, bet tik jam mirus jo proteguotos didžiosios giminės išvystė savo politines programas. Šie žmonės (kaip ir Vytautas) nenorėjo nutraukti unijos ir ginti Lietuvos suverenumo (nors taip įrodinėjo daugelis istorikų)¹⁸. Tokie terminai yra anachronistiniai. Jeano Bodino nedalaus suverenumo vizija glūdėjo toli ateityje, kaip ir „vienos ir nedalomos“ suverenios tautos prancūzų revoliucinė doktrina. XV a. kur kas svarbesni buvo sudėtingi viešpatavimo ryšiai. Įkvėpti Vytauto pavyzdžio per karūnavimo audrą 1429–1430 m., dalis Lietuvos politikų (nuo Jono Goštauto XV a. penktajame–šeštajame dešimtmetyje iki jo vaikaičio Alberto Goštauto XVI a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje ir Mikalojaus Radvilos Juodojo XVI a. septintajame dešimtmetyje) kovojo, kad apgintų ne Lietuvos tautinį suverenumą, bet Lietuvos autonomiją unijoje ir Didžiosios Kunigaikštystės kaip lygaus Lenkijos Karalystės partnerio viziją.

Tai buvo kova prieš pasipūtėlišką unijos inkorporacinę interpretaciją, išplėtotą Olesnickio ir kitų, įrodinėjusių, kad Krėvoje ir Horodlėje Lietuva buvo inkorporuota į Lenkijos Karalystę ir veiksmingai pažeminta iki Lenkijos provincijos lygio. Vis dėlto tai buvo tik viena galimų termino *incorporatio* interpretacijų. Kaip XVII a. pastebėjo Ispanijos teisininkas Chuanas Solorzano de Pereira, inkorporacinės unijos įgavo įvairias formas: nuo unijų *aeque principaliter*, kuriose abi unijos pusės išsaugojo atskiras teises tapatybes, įstatymus ir privilegijas, per unijas *minus plena*, kuriose tam tikrą autonomiją ir privilegijas išlaikė abi pusės, iki visai inkorporuojančių unijų (*incorporatio plena*)¹⁹. Bent jau nuo 1429 m., jeigu ne anksčiau, Vytautas ir Lietuvos elitas gynė savo santykio su Lenkija interpretaciją kaip uniją *aeque principaliter*. Ši vizija buvo visiškai pateisinama Horodlės sutarties, kuri, kaip pabrėžė S. C. Rowellas, buvo sudėtingo bei veikusio keliais lygiais susitarimo interpretacija²⁰. Tai buvo ypač teisinga, kalbant apie žymiąją pirmąją klauzulę, apie kurią daugelis istorikų, nepaisydami inkorporacijos sinonimų sąrašo, tvirtino, kad ji visiškai neįvykdė jokios inkorporacijos, stengdamiesi tai paaiškinti teiginiu, jog ši klauzulė buvo skirta tik „išoriniam vartojimui“ – Teutonų riteriams ir Konstancos susirinkimui – ir nebuvo priimama rimtai, ar kad ji paslėpė tikrąją sutarties reikšmę, ar kad Horodlės sutartis buvo tiesiog sutartis tarp dviejų suverenių nepriklausomų valstybių²¹.

¹⁸ Uoliausiai: B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amžiuje*, Vilnius, 1993.

¹⁹ J. H. Elliott, *A Europe of Composite Monarchies, Past & Present*, 137 (1992), p. 52–53; G. Jellinek, *min. veik.*, p. 68–69.

²⁰ S. Rowell, *Forging a Union? Some Reflections on the Early Jagiellonian Monarchy, Lithuanian Historical Studies*, t. 1, 1996, p. 16.

²¹ H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, Poznań, 2, s. 75–6; G. Błaszczak, *Dzieje stosunków polsko-litewskiej*, s. ii/i, 426; S. Rowell, *Dynastic bluff? The road to Mielnik, 1385–1501, Lithuanian His-*

Vis dėlto žymiajame inkorporacijos sinonimų sąrašė pirmoje klauzulėje yra dvi atsikiros unijos vizijos. Vienas sinonimų rinkinys iš tikrųjų kalba apie inkorporaciją: *incorporamus / incorporavimus; invisceramus; appropriamus / appropriavimus; anectimus*. Tikėtina, kad jie buvo skirti „išoriniam vartojimui“ ir rodė, kad Lenkijos Karalystė, *Regnum*, tarptautinėje srityje turėtų būti ir išliko vienas kūnas: Lenkija–Lietuva sudarė vieną karalystę ir turėtų kalbėti vienu balsu. Tai derėjo su Jogailos ir Vytauto susitarimais po 1401 m. Tačiau antrasis sinonimų rinkinys kalba apie kitokią unijos rūšį: brolišką lygiųjų uniją, kuri kalba konfederacijos ir vienybės kalba, galbūt – netgi apie lenkų idėją plėsti politinę bendruomenę: *univimus; adiungamus / adiunximus; coniungamus; confoedramus / confoederavimus*. Šie terminai rodo kitokią unijos rūšį, tokią, kurią įkūnija kitos Horodlės sutarties klauzulės, ypač žymioji pasirinkimo klauzulė ir klauzulės, sąlygojusios, kad dvi unijos šalys turėtų tartis viena su kita dėl svarbių reikalų, ypač dėl paveldėjimo. Taigi Horodlės sutartį iš tikrųjų galima vertinti – kaip ir buvo linkę vertinti Olesnickis ir Lenkijos kietosios linijos šalininkai – kaip visišką inkorporuojančią uniją. Vis dėlto buvo galimos kitokios interpretacijos, ir lenkams niekada nebuvo visiškai aišku, kaip suprasti inkorporacijos pagrindą, arba į ką (kaip jie tikėjo) didžioji kunigaikštystė buvo inkorporuota? Į Lenkijos Karalystę? *Corona Regni Poloniae*? Bendrą *communitas regni*? Bendrą respubliką ar sandraugą? Kaip ir sudarant daugybę sutarčių ir susitarimų, tikėtina, kad šie terminai buvo sąmoningai palikti dviprasmiški ir nepaaiškinti, ir kad buvo keli skirtingi būdai suprasti, ką inkorporacija reiškė gyvenime.

Aiškumo stoka reiškė, kad diskusija apie Horodlės sutarties reikšmę turėjo tęstis iki 1569 m. Lietuviai niekada netvirtino, kad Horodlės sutartis ilgiau nebuvo saistanti – iš tikrųjų jie puikiai gebėjo pasitelkti ją apeliuodami, kai tai jiems buvo patogiu. Albertas Goštautas apeliavo į ją 1522 m., kad užprotestuotų Konstantino Ostrogiškio paskyrimą į Trakų vaivados pareigas. Tai buvo neteisėta pagal Horodlės sutarties klauzulę, paliekančią svarbias valstybės pareigas katalikams. Per sudėtingus politinius ginčus XV a. šeštojo dešimtmečio pradžioje Jonas Goštautas pradėjo žygį, trukusį daugiau nei šimtmetį. Juo nesiekė, kad unijos susitarimai būtų anuliuoti ar kad jie nebūtų saistantys, bet reikalavo iš jų pašalinti visas frazes, kurios menkino Didžiosios Kunigaikštystės garbę arba reiškė, kad ji buvo nelygi su karalyste. Kai Mikalojus Radvila Juodasis 1564 m. Varšuvos seime pradėjo savo puikią vienišą Lietuvos statuso gynybą, jis rėmėsi unijos susitarimais, ragindamas lenkus laikytis broliškos unijos, kurią jie įkūnijo, standartų, kurių (taip jis tvirtino juos pateisindamas), lenkams nepavyko įvykdyti.

Būtent ši unijos vizija nugalėjo. Istorikai, nuo XIX a. apsėsti valstybingumo ir tautiškumo problemos, per dažnai nepajėgė suprasti politinių unijų vėlyvaisiais viduramžiais ir

torical Studies, t. 6, 2001, p. 9–10; P. R a b i e j, Dokumenty unii horodelskiej, 1413 m. *Horodlės aktai*, ed. J. Kiaupienė / L. Korczak, Vilnius / Cracow, 2013, p. 85; J. K i a u p i e n ė, ten pat, p. 289.

ankstyvaisiais naujaisiais laikais pagal tų laikų sąvokas. Lenkijos–Lietuvos unija niekada nebuvo suvokiama kaip suverenių valstybių unija šiuolaikine prasme. Jos šalys Krėvoje buvo Anžu dinastija (Jadvygai atstovavusi Elžbieta Bosnietė), Gediminaičių dinastijos atšakos Algirdaičiai bei Kęstutaičiai ir Lenkijos *communitas regni*. Lietuvos *communitas regni* tapo unijos šalimi Horodlėje, įkūnydama unijos viziją kaip santykį labiau tarp tautų nei tarp valstybių; samprata, kurią galima rasti J. Dlugošo darbuose ir visų unijos sutarčių terminuose vėliau, ypač sužlugusioje 1501 m. Mielniko unijoje, kuri pirmoji kėlė idėją unijos, įsteigiančios bendrą respubliką – *rzeczpospolita* arba sandraugą.

Būtent tokia vizija nugalėjo Liubline 1569 m., kai naujoji unijos sutartis pagaliau apibrėžė uniją abi puses tenkinančiais terminais, teigiant, kad „Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė jau sudaro vieną nedalomą ir vienodą kūną ir yra ne atskiros, bet sudaro vieną bendrą respubliką, kuri buvo įkurta ir sudaro vieną tautą iš dviejų valstybių ir tautų“²². Nepaisant Liublino seimo traumos, kurią patyrė nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atplėštos Podolė ir Ukrainos vaivadijos, lietuviai iš tikrųjų laimėjo Lucke 1429 m. per karūnavimo audrą kilusį ginčą. Atskiros Lietuvos valstybės su sava vyriausybe, sava kariuomene ir savais įstatymais išlaikymas bei aiškus pripažinimas, kad tai, į ką Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo inkorporuota, buvo bendra respublika, o ne Lenkijos Karalystė. Tai buvo *unio aequae principaliter*, o termino „jau“ vartojimas rodo, kad lenkai pripažino, jog taip buvo visada. Olesnickio dvasia buvo išvartyta, ir Liublino sutartis patvirtino, kad abiem šalims unija visada buvo daugiau nei paprasta personalinė ar dinastinė unija. Ji įkūnijo unijos sutartimis garantuotas politines laisves, kurios buvo didžiausias unijos patrauklumas ir turėjo pasirodyti didžiausias iššūkis naujam sandraugai ir jos piliečiams. Tai labai skyrėsi nuo Anglijos–Škotijos unijos, kuri prasidėjo be kliūčių, naujam Anglijos karaliui tiesiog kirtus sieną į džiaugsmingą pripažinimą. Tai buvo daugiau nei personalinė unija – tai iš pat pradžių buvo juridinė unija, pagrįsta sutartimis ir susitarimais tarp jos šalių, nors reikėjo pusantro šimtmečio susitarti, ką jie reiškė.

Iš anglų kalbos vertė Agnius Urbanavičius

²² *Akta Unji*, no. 149, 358: *Iz już Królestwo polskie i Wielkie Księstwo Litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało a także nieróżna ale jedna spolna Rzeczpospolita, która się ze dwu państw i narodów w jeden lud zniosła i spoila.*